

OLIV TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA AKADEMIK ERKINLIKNI DEMOKRATIK NEGIZLARI

Xudayberganov Shuhrat Shavkat o'g'li

Urganch davlat universiteti tadqiqotchisi, "Maktabgacha ta'lim metodikasi"

kafedrasini o'qituvchisi, (Xorazm viloyati, Urganch shahri)

+99 897 792 19 09

"...«Biz yurtimizda qanday islohotlarga qo'l urmaylik, avvalo, siz kabi yoshlarga, sizlarning kuch-g'ayratingiz, azmu shijoatingizga suyanamiz. Barchangiz yaxshi bilasiz, bugun o'z oldimizga ulkan marralar qo'yganmiz....." ...¹

Sh.Mirziyoyev

Annotatsiya. Ushbu maqolada Oliy ta'lim tizimini rivojlantirishda Akademik erkinlikning demokratik negizlari, akademik erkinlikni himoya qilish va ularga bo'layotdan tahdidlar haqidagi tushunchalar o'rganilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются концепции демократических основ академической свободы, защита академической свободы и возможные угрозы развитию системы высшего образования.

Abstract. This article examines the concepts of the democratic foundations of academic freedom, the protection of academic freedom and possible threats to the development of the higher education system.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, Akademik erkinlik, Akademik erkinlikka tahdidlar, erkinlikning demokratik negizlari, avtanomiya.

Ключевые слова: Высшее образование, академическая свобода, угрозы академической свободе, демократические основы свободы, автономия.

Key words: Higher education, academic freedom, threats to academic freedom, democratic foundations of freedom, autonomy.

Taxminan ming yil muqaddam birinchi universitetlar tashkil etilganidan beri intellektual izlanishlar erkinligi professorlar, talabalar va ta'lim muassasalari uchun asosiy qadriyat bo'lib xizmat qildi. Tadqiqot erkinligi Uyg'onish va Reformatsiya davrlarida, shuningdek, Ilmiy inqilob davrida fikr erkinligi va tanqidiy tadqiqotga e'tibor qaratganligi sababli muhimroq bo'ldi.

Bu keskin o'zgarishlar davrlaridan so'ng universitetlar dialektik fikrlashni asosiy pedagogik yondashuv sifatida ta'kidlagan sxolastikadan, tanqidiy fikrlash va

¹ Sh.Mirziyoyev-"O'zbekiston Respublikasida 1-marta o'tkazilgan O'zbekiston yoshlari forumidagi tantanali marosimdagi ma'ruzasi."-T. 25.12.2020.

empirik kuzatishni ta'kidlaydigan gumanizmga o'tishlari natijasida izlanish erkinligi katta ahamiyat kasb etdi.

Oliy ta'lim, ta'rifiga ko'ra, yangi bilimlar ishlab chiqariladigan va iste'mol qilinadigan muhit bo'lganligi sababli, intellektual tadqiqotlar bilan shug'ullanish erkinligi oliy ta'lim maqsadi, oliy ta'lim muassasalarining vazifasi va kasbiy burchlari uchun muhim ahamiyatga ega. o'qitish, o'rganish va tadqiqot jarayonlarida ishtirok etadigan shaxslar.

Akademik erkinliksiz tanqidiy fikrlashni rivojlantirish mumkin emas va tanqidiy fikrlashsiz oliy ta'limni rivojlantirish mumkin emas. Shunday qilib, oliy ta'limning markaziyiligini hisobga olsak, akademik erkinlik tashkil etilganidan beri oliy ta'limning ajralmas qismi bo'lganligi ajablanarli emas.

Akademik erkinlik va institutsional avtonomiyani aniqlash

Turkiya Oliy ta'lim kengashining sobiq prezidenti Kamol Gürüzning so'zlariga ko'ra, institutsional avtonomiya va o'zini-o'zi boshqarish universitetlarning o'z muassasalarini asossiz aralashuvlarsiz (masalan, ilmiy xodimlar va rahbarlikni tayinlash va rag'batlantirishda) qanday qilib yaxshiroq boshqarishni hal qilish huquqidir., qabul qilish va bitiruv talablarini belgilashda, o'quv rejalari va boshqa dasturlar yoki xizmatlarni taqdim etishda, tashkiliy tuzilmalar va siyosatlarini belgilashda va turli resurslarni taqsimlashda).²

Akademik erkinlik esa professor-o'qituvchilar va talabalarning asossiz cheklovlarsiz bilimlarni ishlab chiqarish, iste'mol qilish va tarqatish bilan shug'ullanish shaxsiy huquqidir.

Akademik erkinlik tamoyili insonning asosiy huquqi bo'lgan fikr erkinligi tushunchasidan kelib chiqadi. Demak, akademik erkinlik oliy ta'limning to'g'ri ishlashi va maqsadi uchun muhim bo'lgan o'qitish erkinligi va o'rganish erkinligini anglatadi. O'zining markaziyiligini hisobga olgan holda, akademik erkinlik institutsional siyosat va qoidalar, jamoaviy bitimlar va akademik odat va an'analarning uzoq tarixi bilan keng himoyalangan.

Garchi barcha erkinliklar o'zaro mas'uliyat va cheklovlar bilan birga bo'lsa-da, 19-asrda oliy ta'limning Gumboldt modeli (ya'ni o'qitish, o'qitish va tadqiqotning integratsiyasi) qabul qilinishi bilan akademik erkinlik tamoyili daxlsiz bo'lib qoldi. Aynan bilimlarni ishlab chiqarish va iste'mol qilish jarayoni orqali ta'lim muassasalari intellektual muloqot, munozara va munozaralar uchun ilmiy jamoa bo'lib xizmat qiladi.

Bundan tashqari, amaliy masala sifatida akademik erkinlik insonparvarlik va ilmiy izlanishning markazida joylashgan izlanishga asoslangan ta'lim uchun zarurdir. Shu sababli, akademik erkinlik yangi bilimlarni yaratish qobiliyati bilan bog'liq.

² Turkiya Oliy ta'lim kengashining sobiq prezidenti Kamol Gürüz

Professorlar uchun bu o'z ta'lim sohasi(lar)i bilan bog'liq intellektual izlanishlar olib borish va ular kursga eng mos keladigan va universitetning asosiy qadriyatlari va missiyasiga mos keladigan usullarda dars berish huquqini o'z ichiga oladi. Talabalar uchun bu o'z xulosalarini shakllantirish va o'z nuqtai nazarini bildirish huquqini o'z ichiga oladi.

Akademik erkinlik va institutsional avtonomiyani himoya qilish

Yillar davomida tadqiqotchilar, olimlar va ta'lim rahbarlari keng ko'lamli usullar, jarayonlar va protokollarni ishlab chiqdilar (masalan, tadqiqot metodologiyalari, tengdoshlarni baholash jarayonlari, kasbiy standartlar, axloqni ko'rib chiqish kengashlari, institutsional siyosat, akkreditatsiya nazorati va tegishli jarayon tartiblari). o'qitish, o'rganish va tadqiqot amaliyotida professionallikni saqlash.

Har qanday ideal, printsip yoki huquqda bo'lgani kabi, akademik erkinlik ham amaliy foydalanish uchun ishlatilishi kerak. Shu maqsadda Amerika Universitet professorlari uyushmasi prezidenti Keri Nelson akademik erkinlik qamrab oladigan narsalarning amaliy ro'yxatini taqdim etadi.

Bundan tashqari, YUNESKO tasdiqlaydi: "...ta'lim, o'qitish va tadqiqot huquqidan faqat oliy ta'lim muassasalari uchun akademik erkinlik va avtonomiya muhitida to'liq foydalanish mumkin va topilmalar, gipotezalar va fikrlarning ochiq muloqoti asosini tashkil etadi. Oliy ta'lim va stipendiya va tadqiqotning aniqligi va ob'ektivligining eng kuchli kafolatini beradi.

YUNESKO tavsiyalari institutsional avtonomiya akademik erkinlik tamoyilining hosilasi ekanligi haqidagi g'oyani qo'llab-quvvatlaydi. Shunday qilib, institutsional avtonomiya akademik erkinlikning bir shakli sifatida ko'rib chiqilishi mumkin, uning asoslanishi professorlar va tadqiqotchilar tomonidan amalga oshiriladigan xizmatlardan (ya'ni, o'qitish erkinligi) kelib chiqadi va talabalarga taqdim etiladi (o'rganish erkinligi).

Akademik erkinlikning afzalliklari nafaqat professorlar, talabalar va institutlarga, balki birinchi navbatda kengroq jamiyatga yangi bilim va innovatsiyalarni yaratish orqali, pirovardida, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik taraqqiyot orqali erishiladi. Xulosa qilib aytganda, akademik erkinlik umumiy manfaatga xizmat qiladi.

Akademik erkinlik va institutsional avtonomiyaga tahdidlar

Maykl Gardnerning University World News nashrida xabar berishicha, ko'plab oliy ta'lim guruhlar va olimlar Umumjahon deklaratsiyasida ifodalangan akademik erkinlik va institutsional avtonomiyaga nisbatan so'nggi va joriy tahdidlar hamda asosiy inson huquqlarining buzilishidan o'z xavotirlarini bildirishgan. Inson huquqlari va Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro fakt.

Bunday tahdidlar erkinlik, tenglik, adolat va adolat kabi asosiy demokratik tamoyillarga ham ziddir.

Boshqa bilvosita tahdidlar qatoriga ba'zi mamlakatlarda universitetda o'qish narxining keskin oshib borishi va oliy ta'limga davlat tomonidan ajratiladigan mablag'larning kamayishi kiradi. Bundan tashqari, tez o'zgaruvchan oliy ta'lim muhiti akademik erkinlikni himoya qilish va yuqori akademik sifatni ta'minlashga intilayotganlar uchun yangi bosimlarni keltirib chiqardi.

Shu bilan birga, akademik erkinlik millatchi-populistik tendentsiyalar va ijtimoiy media va "**soxta yangiliklar**" ning roli tufayli yanada murakkablashdi. Oldinroq nashr qilingan erkin va haqoratimiz so'z o'rtasidagi taranglik haqidagi maqolada Piter Skott "ko'proq chalkash, singan, o'zgaruvchan va mafkuraviy jihatdan xilma-xil global muhit" tavsifini beradi. Ushbu notinch global muhitda akademik erkinlik doimiy e'tiborga muhtoj.

Universitet-bu olimlar jamoasi. Bu hamjamiyat, agar olimlar akademik erkinlikka bog'liq bo'lgan tanqidiy intellektual tadqiqotlar bilan shug'ullanish erkin bo'lsa, eng yaxshi ishlaydi. Bundan tashqari, universitetlar o'z sa'y-harakatlarini insoniyat taraqqiyotiga yo'naltirish orqali umumiy manfaatlarga eng yaxshi xizmat qiladi va aynan shu nuqtai nazardan akademik erkinlik demokratik jamiyatni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Filipp Altbax va Xans de Vitning so'zlariga ko'ra: "Oltin standart nima haqida ekanligiga qat'iy rioya qilish har qachongidan ham muhimroqdir: tadqiqot, o'qitish va ijtimoiy nutqda professor-o'qituvchilarning avtonomiyasi va talabalar va akademik hamjamiyatdagi boshqalar uchun erkin fikr bildirishdir." .deya ta'riflangan.³

³ Patrik Blessinger - Nyu-York shahri, Sent-Jon universitetining ta'lim bo'yicha yordamchi dotsenti, Xalqaro oliy ta'limni o'qitish va o'qitish assotsiatsiyasining bosh tadqiqotchisi.